

Мозер М. Є., к. філол. н.,
Філософський факультет КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

СОБОРНІСТЬ УКРАЇНИ У БАЧЕННІ ІВАНА ФРАНКА

Тайники рідної мови – потужний інструмент будівничого української державності. За словами О. Потебні, зв'язок між мовою і думкою, мовою і світом асоціативних уявлень народу, між мовою і культурою народу підсвідомо породжує рух до суспільного об'єднання за тотожністю національної ідентичності. Думки людей тотожні, якщо вони однозначні. Українці по обидва боки Дніпра підсвідомо відчували свою близькість не лише зі спільності умов життя, а найперше зі спільності рідної мови. Саме рідною мовою людина мислить. За філософською концепцією Гегеля, вихідним пунктом є тотожність буття та мислення. Це формує мовно-національну свідомість, яка впливає на всі сфери суспільного життя українців. І 100 років тому, і тепер люди завше йшли до злуки, перебуваючи під впливом різних геополітичних суб'єктів. Це яскраво відображено в літературі та мові історичних і наукових джерел, які нам залишили видатні діячі нашої держави. Проаналізувавши матеріали творчої та публіцистичної спадщини Івана Франка, ми підвели підсумки його поглядів і натхненної праці у спрямуванні людей до боротьби за незалежність і соборність України.

Ключові слова: Іван Франко, мова Франкових творів «зрілого періоду», концептосфера національної ідеї, концепт ПАТРІОТИЗМ, концепт ДЕРЖАВНІСТЬ, концепт СОБОРНІСТЬ.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття українська нація перебувала у складному процесі свого формування. Становлення нового українського письменства в Галичині й на Буковині в ті часи наскрізь пройняте фундаментальною ідеєю єдності українського народу, тобто об'єднання України. Актуалізації такої ідеї соборності та ідеї відновлення української державності інтенсивно сприяли праці Івана Франка періоду його повної суспільно-політичної формації. Франкові – видатному мислителю й організатору культурно-освітніх товариств і політичних партій,

публіцисту й редактору періодичних видань – належить важлива соціальна роль запровадження концептуального визначення програми соціального та національного визволення українського народу. Галицька інтелігенція стрімко вбирала й кристалізувала інформацію щодо соборності та самостійності, а провідні партії це навіть фіксували у своїх програмах діяльності. Отже, ідея єднання та відновлення державності, яка мотивувала українців до соборності, породила таку визначну історичну подію – Акт злуки.

Світоглядну, ідеологічну, естетичну та літературну еволюцію Івана Франка докладно висвітлено в монографії «Віражі франкового духу. Світогляд. Ідеологія. Література» українського літературознавця професора Є. К. Нахліка. Науковець значну увагу приділяє Франковій еволюції від соціалістичного федералізму до національного державництва та його поглядам на інститут держави, які викладено у філософсько-публіцистичних працях Івана Яковича. Є. К. Нахлік ретельно простежує тенденції революціонізму та еволюціонізму, соборницькі й державницькі акценти, визвольні мотиви у Франковій поезії.

Досліджуючи багатогранність еволюціонізму свідомості Франка в його працях, Є. К. Нахлік зміг схематично виокремити різність і об'єднати схожість світосприйняття великого Каменяря в чотири етапи: перший етап – з 1871 р. до середини 1876 р.; другий етап – з осені 1876 р. до 1895 р.; третій етап – з 1896 р. до 1907р.; четвертий етап – з 1908 р. до 28 травня 1916 р.

У кожному із цих періодів Титан праці був інакшим і відмінним від попереднього. «Чинниками світоглядної еволюції Франка були: 1) постійна допитливість, неустанне освоєння нових здобутків людської думки (значно меншою мірою в останніх восьми роках життя, позначених недугою); 2) верифікація своїх поглядів історією цивілізації та сучасним розвитком суспільства, а також власним досвідом; 3) сумніви в істинності обстоюваної ним тої чи тої ідеології та суспільної мети» [Нахлік, с. 8]. Ми проаналізуємо третій і четвертий етапи, назвавши їх «*зрілим періодом*» творчості Івана Франка.

Підведемо підсумки, розглянувши поетичні твори Франка зі збірки «З вершин і низин» у циклах «Сонети», «Галицькі образки», «УКРАЇНА», поему «Іван Вишенський» та публіцистичні твори для дослідження концептосфери національної ідеї.

Концептосферу національної ідеї творить сукупність концептів, що існують у вигляді узагальнених уявлень про націю, розумових картинок національної ідентичності, понять і фреймів, що узагальнюють різноманітні ознаки зовнішнього світу людини – громадянина держави.

Змістовно-підтекстова інформація творів Франка підсвідомо засвоюється реципієнтом завдяки здатності одиниць мови породжувати асоціативні та конотативні значення.

Збірка «З вершин і низин», яку Іван Франко видав спочатку першим власним накладом у 1887 р., а згодом другим – у 1893 р., «є найвидатнішим явищем в українській літературі після «Кобзаря» Т. Шевченка» [Якимович, с. 174]. У ній знаходимо змалювання основної одиниці культури в ментальному світі людини-патріота – концепт ПАТРІОТИЗМ. Тракуємо його як фрагмент загальнолюдської культури, що ґрунтується на вищих людських почуттях. В аспекті лінгвокультурології концепт ПАТРІОТИЗМ розглядаємо як феномен духовного сприйняття, який наповнений культурно-оцінним компонентом, що визначає найвищу й найсильнішу духовну силу й життєву позицію людини, яка формує її фундаментальну особистісну цінність. Слова «Гімну» в пролозі не просто дали виклад змісту збірки, вони стали формувальним засобом духовної сили та настрою суспільства 1890-их рр.:

*Вічний революціонер –
Дух, що тіло рве до бою,
Рве за поступ, щастя й волю, –
Він живе, він ще не вмер.*

<...>

*Словом сильним, мов трубою,
Міліони зве з собою, –
Міліони радо йдуть,*

Бо се голос духа чуть! [Франко, Т. 1, с. 22].

Концепт ДЕРЖАВНІСТЬ не сприймається в творах Франкових як синонім держави в цілому чи держави відповідного історичного типу для характеристики системи політичної організації суспільства. У творі «Ужас на Русі» циклу «Оси» зі збірки «З вершин і низин», написаному в 1880 р., але виданому в 1893 р., вжито як дефініцію організаційної структури країни:

*Не хлоп державі з кровавого поту
Буде, як досі, податки зносить,
Але держава за хлопську роботу
Премії буде рік-річно платить.
<...>
Горе, сусідо! Ой лихо нам, свату!
Світ вже валиться! Трищать вже стовпи!
[Франко, Т. 1, с. 103].*

Згадка про державу Україну зустрічається в поемі «Іван Вишенський», присвяченій А. Кримському, в її восьмому розділі «Спогад про Україну». Вперше поему надруковано у книжці «Із днів журби», а пізніше – з незначними поправками у збірнику «На вічну пам'ять Котляревському» в 1904 р. Про знедолений квітчастий край і важке кроваве пекло говорить Франко в цих рядках:

*<...> в душу сипле насолоду,
чимось рідним навіва.
О, скажіть – ви з України,
із далеких рідних селищ,
<...>
Та невже ж та Україна –
сей квітчастий рай веселий,
се важке, кроваве пекло <...> [Франко,
Т. 3, С. 68-69].*

Інтенції українства простежуються ще у Франковому сонеті «Котляревський», де він пов'язує свою творчість із поетичними рядками автора «Енеїди»:

*Так Котляревський у щасливий час
Українським словом розпочав співати,
І спів той виглядав на жарт не раз.
Та був у нім завдаток сил багатий,
І огник, ним засвічений, не згас,
А розгорівсь, щоб всіх нас ogrівати
[Франко, Т. 1, с. 143].*

Оскільки головними факторами держави виступають специфічні форми державної політичної організації суспільства, якими є державна мова, національна ідентичність, ідеологія та державна символіка, то Іван Франко як національний мислитель

звертається до «молодежі». Націєтворче спрямування Франко висвітлює у статті «З кінцем року» (1896), наголошуючи галичанам на тому, що в національному розвої українців у Галичині настав новий час, який вимагає виконання конкретних справ. Його хвилювала проблема здобуття національної державності, й він задумувався також над формою оптимальної державної організації суспільства. В публіцистичній праці «З кінцем року» йдеться про прикрість та малопродуктивність діяльності підростаючого покоління, про «дружне супротивлення всієї українсько-руської суспільності». Іван Франко закликає до *«важкої конкретної праці на різних полях, починаючи від елементарної економічної самопомочі і правової оборони, а кінчаючи найвищими вимогами наукової й літературної праці. <...> Не бійтеся, уряд добре бачить, де українство могло б бути йому неприємне, і всіми можливими запорами не допускає свідомих українців і української свідомости до народу <...>»* [Франко, Т. 54, С. 801-811].

Концепт СОБОРНІСТЬ, за визначенням українського тлумачного словника, в концептуальній картині світу людини відображає морально-філософський і соціальний принцип, фундаментальними положеннями якого є: відповідальність усіх за всіх, єдність індивідуального і загального, взаємне духовне збагачення і розвиток та ін. [ВТССУМ]. В останні десятиріччя своєї творчості ХІХ-го ст. Іван Франко стояв на соціалістичних і федералістичних засадах у вирішенні національного питання, яке було зосереджено на єдності територій держави по обидва боки Дніпра. Братерство, об'єднання та свобода яскраво ним оспівано в книжці «Галицькі образки», виданій у серії «Русько-українська бібліотека» 1886-го р. у віршованих рядках «Гадки на межі»:

*Я думав про людське братерство нове,
І думав, чи в світ воно швидко прийде?
І бачив я в думці безмежні поля:
Управлена спільним трудом, та рілля
Народ годувала щасливий, свободний.
Чи се ж Україна, чи се край мій рідний,
Обдертий чужими і світом забутий?
Так, се Україна, свободна, нова! [Франко,
Т. 1, с. 186].*

Франко говорить не про класову і не про інтернаціонально-класову солідарність, а про національну соборність. Він дотримується думки про пріоритет національного поєднання над класовим і вбачає важливою суттю урівноваження відносин між громадянином і державою, особою і суспільством, особистістю і нацією. У своїх перспективних теоретичних роздумах Іван Якович наголошував на потребі узгоджувати права та свободи окремої людини з інтересами нації як стійкої людської спільноти. Він в інтересі національної держави бачив інструмент, призначений для забезпечення цивілізованого функціонування суспільства з гуманними умовами для розвитку особистості, збереження і поступу нації.

Держава – це національна єдність. Отже, в «зрілий період» творчості – роки 1896-1907 – соборність у баченні Івана Франка зорієнтовано найперше на ідеал саме національної держави. Найсуттєвіше цю українську національну ідею соборності та засоби її реалізації Іван Франко висловив у геніальному вірші «Не пора» перейменованому ним на «Національний гімн»:

*Не пора, не пора, не пора
Москалеві й ляхові служить!
Довершилась Україні кривда стара,
Нам пора для України жить.
<...>
Не пора, не пора, не пора
В рідну хату вносити роздор!
Хай пропаде незгоди проклята мара!
Під України єднаймось прапор! [Франко,
Мозаїка]*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Великий* тлумачний словник сучасної української мови (ВТССУМ). Київ : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. *Нахлік, Є. К.* Віражі франкового духу. Світогляд. Ідеологія. Література. Київ : Науково-виробниче підприємство «Видавництво «Наукова думка» НАН України», 2019. 640 с.
3. *Франко І. Я.* Зібрання творів у 50-и томах. Київ : Наукова думка, 1976 р. Т. 1, 509 с.

4. Франко, І. Я. Зібрання творів у 50-и томах. Київ : Наукова думка, 1976. Т. 3, 451 с.

5. Франко, І. Я. Додаткові томи до зібрання творів у 50-и томах. Київ : Наукова думка, 2010. Т. 54, 1216 с.

6. Франко, І. Я. Мозаїка із творів, що не ввійшли до Зібрання творів у 50 томах. Упорядники: Франко З. Т., Василенко М. Г. Львів : Каменярь, 2001. 434 с.

7. Якимович, Б. З. Іван Франко – видавець: книгознавчі та джерелознавчі аспекти. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені І. Франка, 2006. 691 с.

Стаття надійшла до редакції 02.12.2019 р.

Moser M. Ye., PhD.

Philosophical Faculty Taras Shevchenko National University of Kyiv

COUNCIL OF UKRAINE IN THE VISION OF IVAN FRANKO

The secret places of the native language is a powerful instrument of the Ukrainian state builder. According to Oleksandr Potebnia, the link between languages and ideas, between languages and the associative ideas as well as the culture of a people generates the striving toward a societal unification according to the feature of national identity. In the 19th century, Ukrainians in the Austrian (since 1867: Austro-Hungarian) and in the Russian Empires felt their closeness not only due to similar living conditions, but first and foremost due to their common native language, the language of their reasoning. They strove for unification while they found themselves in different state formations, as is reflected in literary sources as well as in the language of historical and scholarly sources written by eminent Ukrainian intellectuals. In this article, we attempt to demonstrate that this is also true for Ivan Franko's texts, and we highlight his role for the process of the unification of all parts of Ukraine. Franko was a leading Ukrainian thinker who worked as a writer, journalist and editor of periodicals. He was also a talented organizer of cultural and educational societies, and he was active in politics. The liberation and the unification of the Ukrainian people was an essential part of his program in all these spheres. His ideas exerted great impact on Galician intellectuals and had a genuine effect on the unification of Ukraine and, particularly, on the «Act zlyky» (the «Unification Act») of 22 January 1919.

Keywords: *Ivan Franko, the language of Franko's works of his "mature period", the conceptsphere of the national idea, the concept of PATRIOTISM, the concept of STATEHOOD, the concept of COUNCIL.*

REFERENCES

1. *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* (VTSSUM). Kyiv : Irpin: VTF «Perun», 2005. 1728 s. [in Ukrainian].
2. *Naxlik, Ye. K. Virazhi frankovoho dukhu. Svitohliad. Ideolohiia. Literatura.* Kyiv : Naukovo-vyrobnyche pidpriemstvo «Vydavnytstvo «Naukova dumka» NAN Ukrainy», 2019. 640 s. [in Ukrainian].
3. *Franko I. Ya. Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh.* Kyiv : Naukova dumka, 1976. T. 1. 509 s. [in Ukrainian].
4. *Franko, I. Ya. Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh.* Kyiv : Naukova dumka, 1976. T. 3. 451 s. [in Ukrainian].
5. *Franko, I. Ya. Dodatkovi tomy do zibrannia tvoriv u 50-y tomakh.* Kyiv : Naukova dumka, 2010. T. 54. 1216 s. [in Ukrainian].
6. *Franko, I. Ya. Mozayika iz tvoriv, shcho ne vviishly do Zibrannia tvoriv u 50 tomakh. Uporiadnyky: Franko Z. T., Vasylenko M. G. Lviv : Kameniar, 2001. 434 s. [in Ukrainian].*
7. *Yakymovych, B. Z. Ivan Franko – vydavets: knyhoznavchi ta dzhereloznavchi aspekty.* Lviv : Vydavnychiy tsentr LNU imeni I. Franka, 2006. 691 s. [in Ukrainian].